

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplan-indeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedenbouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedenbouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.

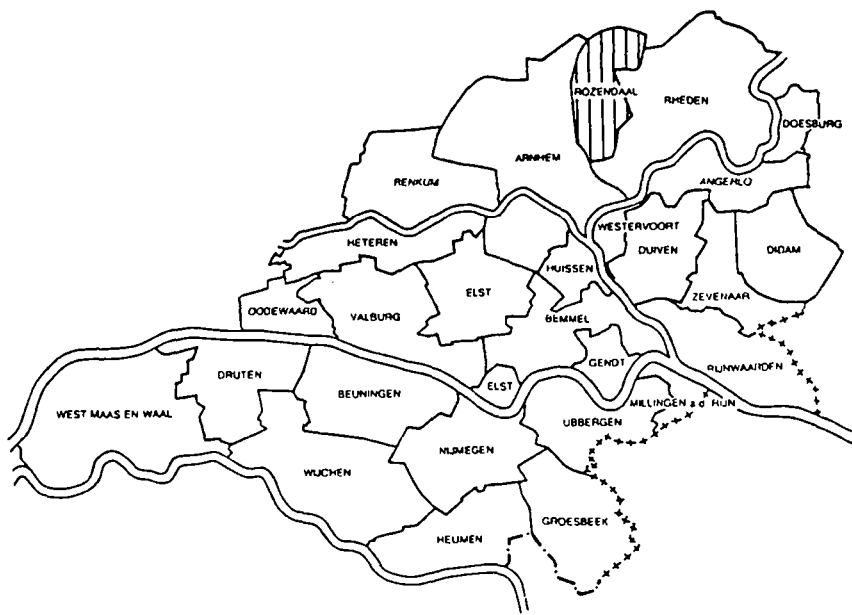
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE ROZENDAAL

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
1. <u>INLEIDING</u>	3
2. <u>BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK</u>	5
3. <u>INFRASTRUCTUUR</u>	6
4. <u>NEDERZETTINGSSTRUCTUUR</u>	8
4.1. Algemeen	
4.2. Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	
4.3. Stedebouwkundige structuur: - Rozendaal	
4.4. Ontwikkelingen na 1940	
4.5. Karakterisering geïnteriseerde bebouwing	
4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Rozendaal 1850-1940	
4.7. Bijzondere gebieden	
<u>GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR</u>	14

1. INLEIDING

De gemeente Rozendaal bevindt zich in het inventarisatiegebied Midden-Gelderland en heeft een oppervlakte van 2.795 hectare. De gemeente Rozendaal bestaat uit de gelijknamige hoofdkern, alsmede zeer verspreid gelegen bebouwing (zie afbeelding 1).

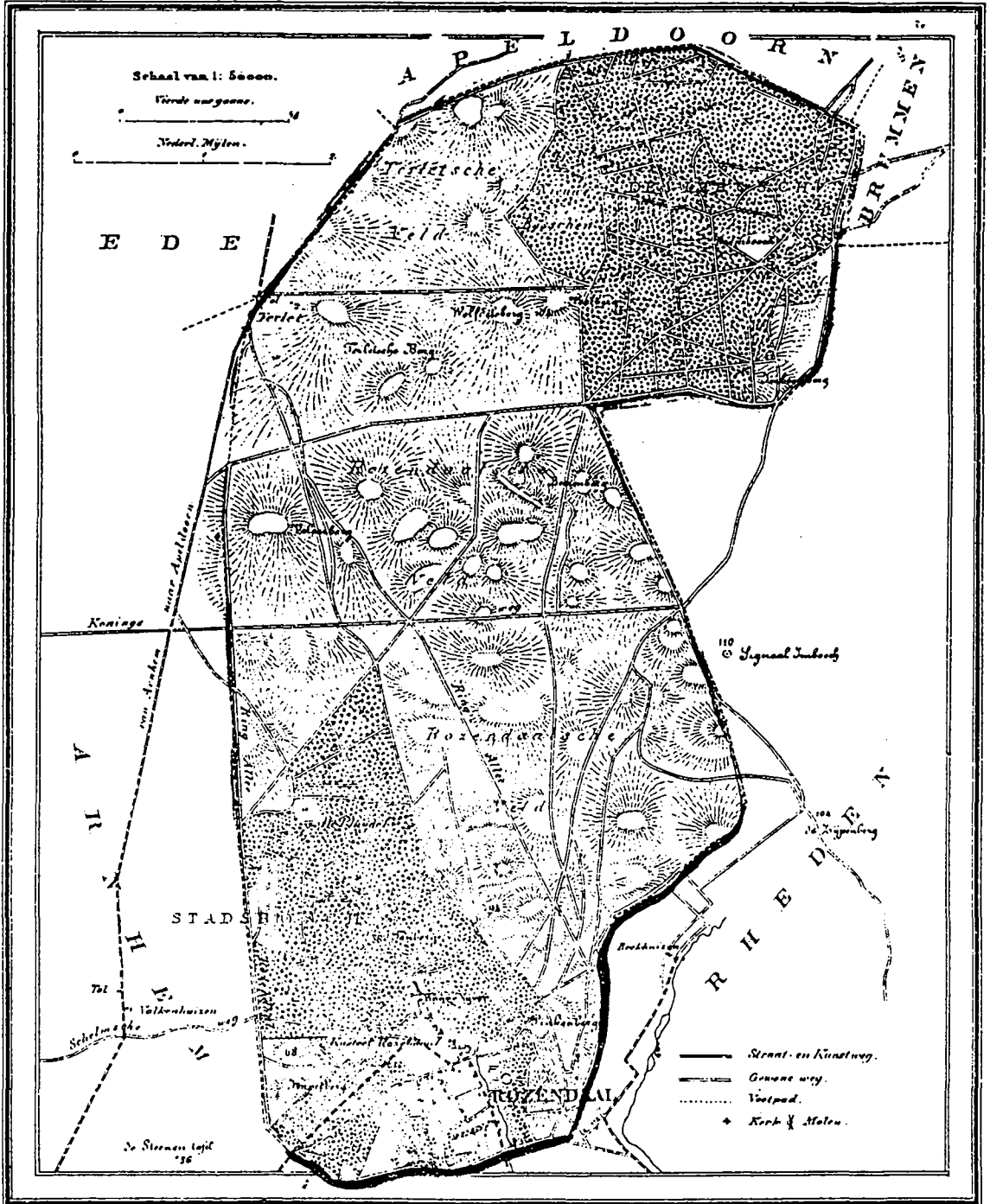
De gemeente Rozendaal grenst aan de gemeenten Rheden, Brummen, Apeldoorn en Arnhem. Het grondgebied van de gemeente Rozendaal was tot 1932 grotendeels in handen van het landgoed Rozendaal. Kasteel Rosendael vormde daarin het centrale punt. Nadien is ca. 1.800 hectare van het bijna 2.100 hectare grote landgoed verkocht aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten (1.350 hectare), Staatsbosbeheer (380 hectare) en de Stichting Geldersch Landschap (50 hectare). Verder werd grond verkocht ten behoeve van de woningbouw. Tot 1900 was in beperkte mate sprake van papierfabricage d.m.v. papiermolens. Toerisme, landbouw en het onderhoud/beheer van het landgoed Rozendaal vormden de belangrijkste bronnen van inkomsten.

Op 1 januari 1990 telde de gemeente Rozendaal 1.220 inwoners.

Afbeelding 1
Gemeente Rozendaal omstreeks 1865

PROVINCIE GELDERLAND.

GEMEENTE ROZENDAAL.

1865

Lithografie van Hugo Suringer te Loerwaarden

2827 Duizend, 475 Invoers.

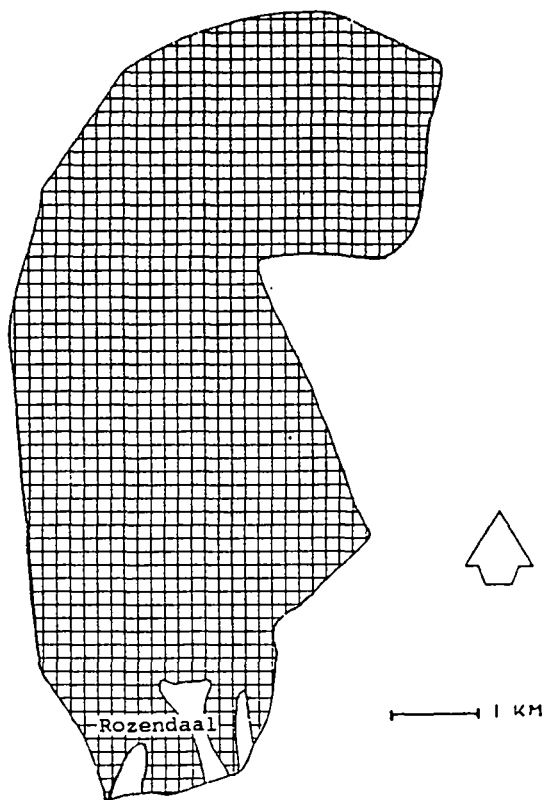
2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Gedurende de Saale-ijstijd is een brede landijstong via het dal van de IJssel doorgedrongen in zuidelijke richting. Daarbij zijn met name aan de westflank van de ijslob grote hoeveelheden grondmateriaal opgestuwd tot hoge wallen. De bodem van deze stuwwallen bestaat grotendeels uit grofzanding materiaal, afgewisseld met leem. De gemeente Rozendaal is nagenoeg geheel gelegen in het stuwwallengebied. Dit gebied is doorsneden van vele beken en beekjes. Grote en kleine beekdalen zijn gevormd. Meertjes zijn gevormd op die plaatsen waar mogelijk keileem de afstroming in de ondergrond belemmert.

Met name aan de zuidflank van de stuwwal, ter hoogte van het kasteel, is een breed beekdal gevormd door de uitschurende werking van het stromende beekwater. Rond het kasteel zijn meren ontstaan (zie afbeelding 2).

Afbeelding 2

Geomorfologische kaart gemeente Rozendaal

 stuwwallen met keileem en grove zanden

 beekdal met grove en fijne zanden, soms klei

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de stuwwalgronden en het brede beekdal. Bij de verdeling van de Velpse en Rozendaalse heide kreeg het landgoed Rozendaal 569 hectare toebedeeld en werd daarmee - qua oppervlak - het grootste landgoed in Nederland. Tot 1932, want vanaf die tijd is 1.840 hectare van de bijna 2.100 hectare van het landgoed verkocht aan de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten (1.350 hectare), Staatsbosbeheer (380 hectare) en de Stichting Geldersch Landschap (50 hectare). Ook werd grond verkocht ten behoeve van woning- en villabouw.

Na de verdeling van de Velpse en Rozendaalse heide werden delen ervan bebost ten behoeve van de houtwinning (Nieuwe Kamp, bossen ten noorden van het Rozendaalse Veld, Imbosch). Rond de Pinkenberg werden bossen aangelegd ter verfraaiing van het landschap.

Ten behoeve van de papierfabricage door middel van papiermolens werden beken afgetapt en werden nieuwe waterlopen aangelegd. In het brede beekdal ter hoogte van het kasteel was sprake van enige akkerbouw. Het bouwlandareaal was nog geen 100 hectare in omvang. Rogge en aardappelen vormden de voornaamste gewassen.

Als gevolg van de hoge mate van doorlaatbaarheid van water zijn de zandgronden doorgaans droog. Het grondwater zit diep onder het aardoppervlak.

De afwatering is overwegend op het zuiden gericht. Het grondwater stroomt af in de richting van het beekdal. De Rozendaalse Beek voert water af van de meren rondom het kasteel naar Velp. Zowel op de stuwwal als in het beekdal is sprake van onregelmatige blokvormige verkaveling, waarbij de kavelgrenzen zijn aangepast aan de grillige hoogtegesteldheid. De heidevelden daarentegen - die zijn bebost -, vertonen een regelmatige, blokvormige verkaveling.

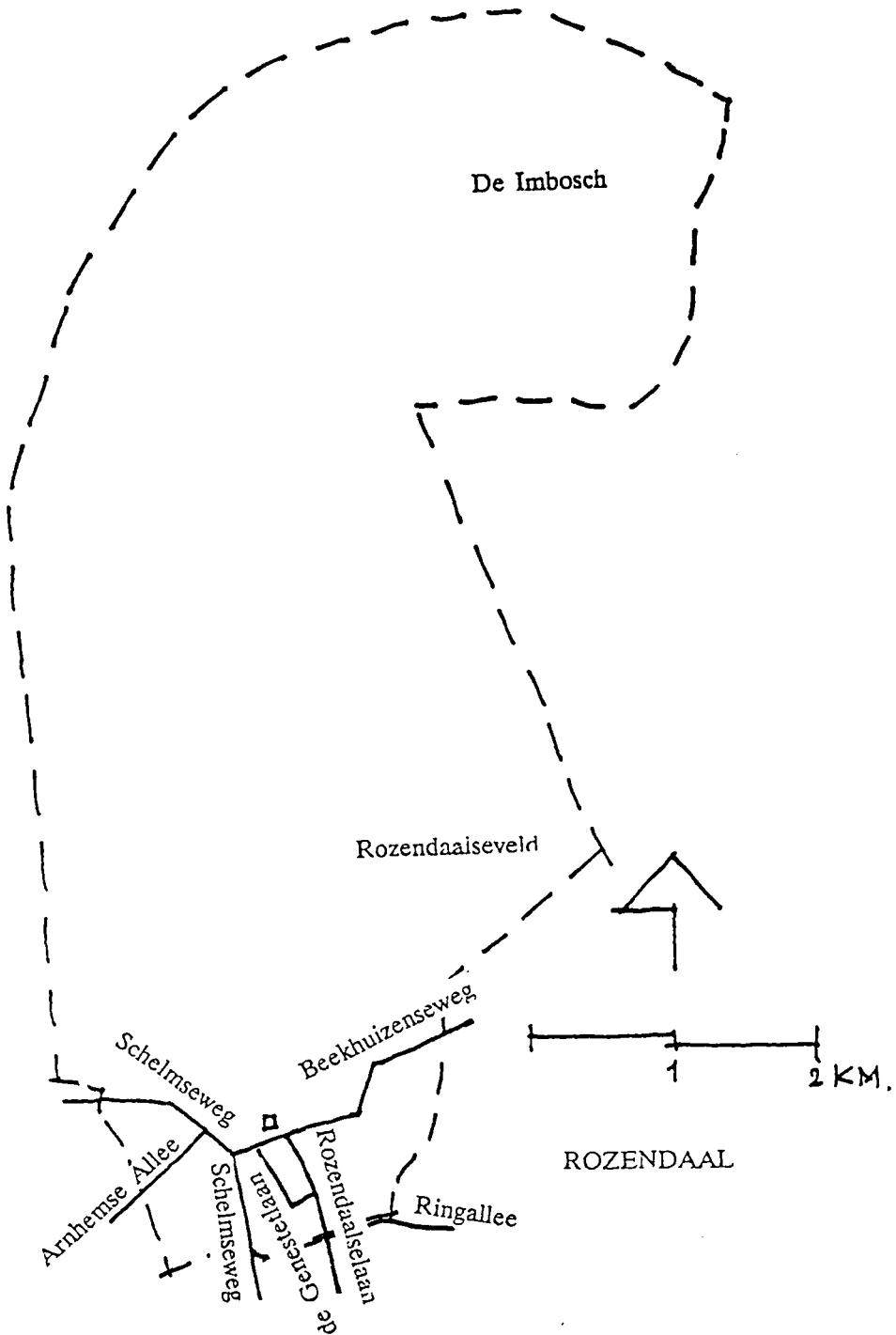
Rozendaal is gelegen nabij kasteel Rosendaal. Kasteel Rosendaal bevindt zich in het brede beekdal. Rozendaal zelf bevindt zich op de westelijke helling van het beekdal.

3. INFRASTRUCTUUR

De Schelmseweg, de Arnhemse Allee (die aansluit op de Rozendaalseweg in Arnhem) en de Rozendaalselaan - die in 1826 is aangelegd - bepalen tot 1930 de (hoofd-)wegenstructuur in en rond Rozendaal. De ontginningen in de 2e helft van de 19e eeuw hebben tot gevolg dat nieuwe rechte wegen worden aangelegd of bestaande wegen worden rechtgetrokken. De Schelmseweg/Daalhuizerweg/Ringallee die van Arnhem richting Rheden loopt, is gelegen op de zuidflank van het Veluwe stuwwallengebied. Vanaf de jaren '30 van deze eeuw wordt deze verbinding van belang.

Omstreeks 1900 is een waterpompinstallatie (laagreservoir) op de Pinkenberg in gebruik genomen. In de jaren '20 van deze eeuw is Rozendaal aangesloten op het elektriciteitsnet van de P.G.E.M.

Afbeelding 3
Belangrijkste wegen gemeente Rozendaal omstreeks 1910

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

De Veluwe is een oud-geoccupeerd gebied. Archeologische vondsten gedaan in Rozendaal uit de 1e eeuw voor Chr. tonen dit aan. In 1314 is het kasteel te Rozendaal vermeld. Het behoorde tot de domeinen. De Gelderse graven en landsheren vertoefden vaak in het kasteel, dat zeker in de 16e eeuw als heerlijkheid bekend stond. De bevolking was grotendeels werkzaam op het landgoed. Vanaf 1700 zijn enkele papiermolens opgericht.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

Gedurende de Franse overheersing zijn in grote delen van Nederland de geërfdenorganisaties afgeschaft. In Rozendaal zijn de rechten van de geërfden in stand gebleven tot in 1920. De ontwikkeling van de papierfabricage (5 papiermolens), de aankoop van het landgoed Klein Terlet in 1816, de aanleg van de Rozendaalselaan (1826) en de bouw van een hotel (1838) en school (1842) zijn de voornaamste veranderingen tussen 1800 en 1850.

Periode 1850-1900

Rond 1850 kwam Rozendaal opnieuw met het voornemen om een ringallee rondom het grondgebied aan te leggen. Dit stuitte op verzet van de Velpse geërfden, die afbreuk op hun rechten vreesden. Immers, de exacte gemeentegrenzen waren niet bekend. In 1852 kwam een commissie overeen om tot verdeling van de markegebieden over te gaan. In 1860 werden deze verdeeld en werd aan Rozendaal 569 hectare toegevoegd en aan de Velpse geërfden 564 hectare. Daarmee werd het landgoed Rozendaal het grootste in zijn soort in ons land. In de 2e helft van de 19e eeuw was van uitbreiding van het bouwlandareaal of industrialisatie nauwelijks sprake. De papiermolens waren rond de eeuwwisseling niet meer in werking, wel begon zich de toeristenindustrie in bescheiden mate te ontwikkelen.

Periode 1900-1940

Het stabiele bevolkingsverloop (zie afbeelding 4) duidt op het handhaven van de 19e eeuwse situatie. Van industrialisatie was geen sprake. De verkoop van Terlet aan het landgoed Die Hooghe Veluwe (1930) was één van de 2 voornaamste veranderingen die de gemeente Rozendaal tussen 1900 en 1940 onderging. In 1932 stierf de toenmalige eigenaar van het landgoed. Behalve de verkoop van gronden werd vanaf 1935 weer gebouwd op de westelijke helling van het beekdal tussen de Rozendaalselaan en de Ringallee: Kerklaan, De Genestetlaan en Jachtlaan.

Afbeelding 4

Bevolkingsontwikkeling gemeente Rozendaal 1850-1940
(indexcijfers: 1850, 412 inwoners = 100)

4.3. Stedebouwkundige structuur

Rozendaal

De structuur van de gemeente Rozendaal bestond tot 1850 uit de Rozendaalselaan en de De Genestetlaan, 2 wegen die noord-zuid op de helling van het Veluws Massief liggen. Oost-west liep de Kerklaan. De bebouwing, bestaande uit herenhuizen en boerderijen, was geconcentreerd in de omgeving van het kasteel. Verspreide bebouwing (boerderijen en grote landhuizen) kwam voor langs bovengenoemde wegen.

In de gemeente Rozendaal veranderde in de periode 1850-1940 weinig. De beperkte toename van de woningvoorraad vindt in deze periode verspreid plaats langs de bestaande infrastructuur, waarbij met name de Ringallee na 1900 een lintvormige opvulling krijgt. In het gebied gelegen nabij het kasteel, aan de oostzijde van de Rozendaalselaan, wordt op de helling een schooltje en schoolmeesterswoning gebouwd.

4.4. Ontwikkelingen na 1940

Het beeld van de gemeente is na 1940 nauwelijks gewijzigd. Weliswaar is de westelijke helling van het beekdal - het gebied gelegen tussen de Rozendaalselaan en de Ringallee - grotendeels bebouwd, tot grote veranderingen is het niet gekomen. Er is geen sprake van industrie (met uitzondering van de toeristenindustrie) en nauwelijks sprake van landbouw. Bossen sieren grote delen van de voormalige heidevelden.

4.5. Karakterisering geïnteriseerde bebouwing

Wonen

In de gemeente Rozendaal worden uit de 19e eeuw aangetroffen: woonhuizen in schoonmetselwerk - de grotere met neoclassicistische elementen - enkele gepleisterde villa's, al dan niet in neoclassicistische stijl, 2 rietgedekte dienstwoningen op het kasteelterrein en een dubbele bosarbeiderswoning in het Imbosch. Uit deze eeuw stamt een reeks dubbele middenstandswoningen en 2 dubbele woonhuizen van G. Th. Rietveld.

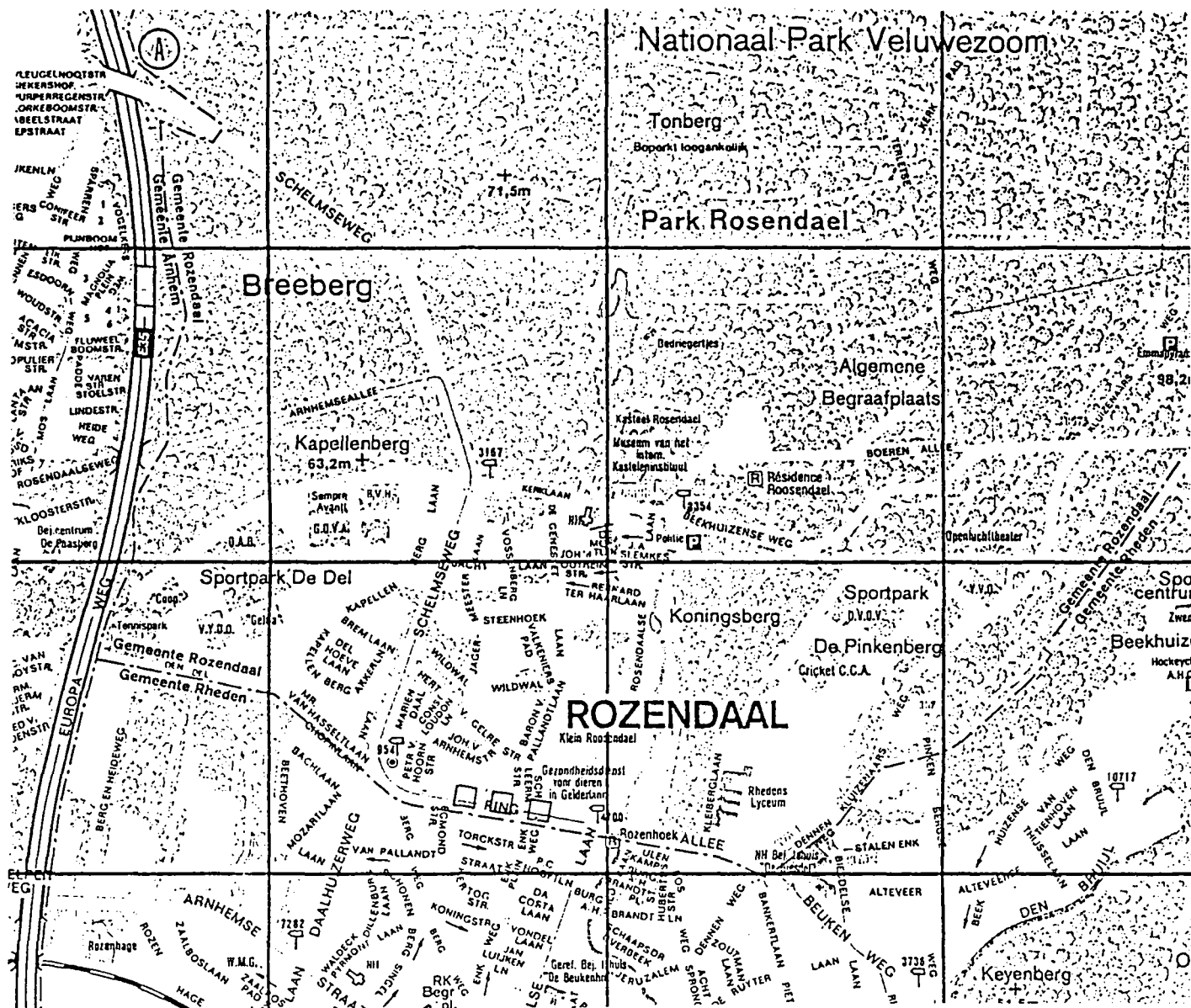
Werken

Van een voormalige papiermolen resteert een schuur en van voormalige blekerijen enkele kleine huizen, alle 19e eeuws. De gemeente telt 4 boerderijen. Bij het buiten gebruik gesteld hotel Résidence Rosendael (1838 en later) hoort een tot woonhuis verbouwd drankproeflokaal, een koetshuis (ca. 1911), een muziektent (1933) en een hunting lodge (ca. 1933).

Maatschappelijke voorzieningen

Tot de categorie maatschappelijke voorzieningen behoren de Openbare School (1842-1902) met bovenmeesterswoning (1859), de N.H. begraafplaats (vanaf 1840), een brandtoren op de Veluwe (1945-1950) en een waterpompstationcomplex (ca. 1900).

Kaart 1

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Rozendaal 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden
-----------------	-------------------	---------------------

Andere aanduidingen

- Lineaire ontwikkelingen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 13) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisatie zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.

Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente.

In de gemeente Rozendaal komen geen bijzondere gebieden voor uit de periode 1850-1940

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

- I. Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals:
  1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
  2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
  3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
  4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

- II. Bijzondere historische betekenis, zoals:
  1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
  2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken;
  3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

- III. Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:
  1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
  2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
  3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

- IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

- V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

- * Rijks Archief in Gelderland
- * Gemeente Rozendaal
- * Katholieke Universiteit Nijmegen, faculteitsbibliotheek Beleidswetenschappen
- * Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
- * Bibliotheken Provincie Gelderland

Afbeeldingen

- * Afbeelding 1   Gemeente Rozendaal omstreeks 1865
- * Afbeelding 2   Geomorfologische kaart gemeente Rozendaal
- * Afbeelding 3   Gemeente Rozendaal, belangrijkste wegen omstreeks 1910
- * Afbeelding 4   Bevolkingsontwikkeling gemeente Rozendaal 1850-1940
- * Kaart 1   Typologie uitbreidingen gemeente Rozendaal 1850-1940

Geraadpleegd kaartmateriaal

- * Topografische kaart 1/25.000, 1/50.000, diverse jaargangen
- * Rivierkaart 1/10.000, circa 1915
- * Topografische en Militaire Kaart 1/25.000, 1850-1864
- * Kaartenboek van Gelderland 1843
- * J. Kuyper, Gemeenteatlas van Gelderland, 1868, Leeuwarden 1970

Literatuur

- * Kannevorff, A.G., *De gemeente Rozendaal en het dorp Velp*, Amsterdam, 1976
- * Kerkkamp, H., *Historie van Velp en Rozendaal*, Velp, 1938
- * Kerkkamp, H., *Historie van Velp en Rozendaal*, Arnhem, 1965
- * Kerkkamp, H., *Rozendaal een heerlijkheid*, Rheden, 1967
- * Kerkkamp, H., Kruijswijk Jansen, E.J., *Geschiedenis van Rozendaal*, Rheden, 1975
- * Oudheidkundige kring Rheden-Rozendaal, *Korte geschiedenis van Rheden en Rozendaal; Laag-Soeren, Spankeren, Dieren, Ellecom, De Steeg, Rheden, Velp, Rozendaal*, Rheden, 1975
- * Reijnders, S., *Rheden en Rosendaal in den loop der eeuwen*, Velp, 1928
- * Vereniging Gelre, *Statistieke beschrijvingen van de steden en het platteland van Gelderland uit 1808, deel 1 Het Kwartier van Arnhem*, Arnhem, 1986

Oosterbeek, 1991

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326